

**СВІТОГЛЯДНІ ОСНОВИ ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ СУСПІЛЬНОЇ МОРАЛІ
В МЕЖАХ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ****GLOBAL BASICS OF LEGAL PROTECTION OF SOCIAL MORALS WITHIN THE STRATEGY
FOR THE DEVELOPMENT OF NATIONAL STABILITY**

Рувін С.О., аспірант кафедри теорії та історії держави і права
Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

У статті досліджено світоглядні основи правового захисту суспільної моралі як одного із важливих напрямів діяльності правоохоронних органів. Зокрема, пропонується відкрита дискусія у суспільстві щодо ролі моралі, моральних і духовних цінностей, і в життєдіяльності всієї української спільноти, й окремих індивідів, яка могла би бути організованою на основі взаємодії державних і суспільних (громадянських) інституцій. На жаль, в останнє десятиліття ні теоретичні, ні практичні аспекти проблематики захисту суспільної моралі не знайшли широкого обговорення ні на рівні держави, ні в самому громадянському суспільстві. Дискусії з приводу напрацювання оптимальної моделі захисту суспільної моралі так і не відбулося, хоча частково це питання поставало, коли йшлося про вивчення ставлення громадян до правоохоронних органів та їх діяльності, а також – різного роду порушення Закону «Про захист суспільної моралі». Актуалізовано проблему, відповідно до якої, в умовах російсько-української війни, коли першочерговим завданням України стало збереження суверенітету і територіальної цілісності держави, проблематика захисту суспільної моралі в діяльності правоохоронних органів набуває екзистенційного звучання. Вона стає частиною національної стратегії по збереженню державної незалежності в умовах російської агресії, потребує пошуку нового концептуального виміру відповідно до виклики часу і національних інтересів України. Але навіть за таких обставин дискурс захисту суспільної моралі не повинен опинитися на маргінесі наукових інтересів українських дослідників хоча б тому, що процеси формування української політичної нації і громадянської ідентичності, які відбуваються зараз, неможливі без духовних і моральних опор життя української спільноти, як запоруки майбутнього України.

Ключові слова: світогляд, держава, громадянське суспільство, суспільна мораль, цінності, національна стійкість, правові відносини, правоохоронні органи.

The article examines the philosophical foundations of legal protection of public morality as one of the important directions of law enforcement agencies. In particular, an open discussion is proposed in society regarding the role of morality, moral and spiritual values, and in the life of the entire Ukrainian community, and individual individuals, which could be organized on the basis of the interaction of state and public (civic) institutions. Unfortunately, in the last decade, neither theoretical nor practical aspects of the problem of protecting public morals have been widely discussed either at the state level or in civil society itself. Discussions regarding the development of an optimal model for the protection of public morals never took place, although this issue was partially raised when it came to studying the attitude of citizens to law enforcement agencies and their activities, as well as various types of violations of the Law "On the Protection of Public Morals". The problem has been updated, according to which, in the conditions of the Russian-Ukrainian war, when the primary task of Ukraine has become the preservation of the sovereignty and territorial integrity of the state, the issue of protecting public morality in the activities of law enforcement agencies acquires an existential sound. It becomes part of the national strategy to preserve state independence in the face of Russian aggression, and requires the search for a new conceptual dimension in accordance with the challenges of the times and the national interests of Ukraine. But even under such circumstances, the discourse of the protection of public morality should not be on the sidelines of the scientific interests of Ukrainian researchers, if only because the processes of the formation of the Ukrainian political nation and civic identity, which are taking place now, are impossible without the spiritual and moral pillars of the life of the Ukrainian community, as the keys to the future of Ukraine.

Key words: worldview, state, civil society, public morality, values, national stability, legal relations, law enforcement agencies.

Аналіз світоглядних принципів правового захисту суспільної моралі варто розпочати з базових засад філософії людиноцентризму, в якій людиновимірність визнається її головним параметром. Як вірно зазначають українські дослідники Н. В. Оксентюк, Н. В. Шидей, людиновимірність світу простежувалася протягом всієї історії розвитку мислення й зміни його форм [1]. Відтак, людиновимірний світ завжди підштовхував людину до активності, творчості і творення, духовної самодетермінації, духовної культури, духовної свободи. Щодо специфіки сучасного людиновимірного характеру буття, то воно полягає в його двоїстості, адже, з одного боку, у ньому виконуються умови існування людини, а з іншого – умовою існування світу є сама людина.

Громадянин в Україні, як найбільша цінність буття, акумулює в собі самобутність і неповторність національної культури, духовного світу, ментальності. Його особистість, свідомість, індивідуальність, ціннісні орієнтири розкриваються в ідентичності і набувають пріоритетності її дослідження та наукового осмислення в умовах антропологічного повороту гуманітарних наук [2, с. 16]. Щобільше, людина має свободу у міру своєї здатності виходити за межі одиничного, відокремленого існування як природного, так і соціального. Свобода є у того, хто мислить і діє не в ізоляції від інших, а разом з іншими, у контексті *цілісного буття*, що об'єднує всіх. У цьому

і полягає призначення та вищий смисл існування людини, яка є центром буття – природного, соціального, духовного. Власне у цьому покликання, актуальність і смисл філософії людиноцентризму [3].

Чи є уявлення про мораль, моральність частиною філософії людиноцентризму? Чи достатньо наверху світу до добра, щоби у ньому запанував порядок? Німецький дослідник Б. Сутор переконаний, що ні. Звертаючись до цього питання у контексті політики, він відводив моральному фундаменталізму далеко не перше місце. Зазначав, що завданням політики є одночасне створення і поліпшення зовнішніх умов людської взаємодії і «моралі людської» [4]. Зрештою, важливою рисою людського буття є здатність творити духовний світ, адже лише у царині власної духовності людина може, спираючись на моральні імперативи, використати науковий розум для реалізації нової (або скорегованої) програми розвитку європейської цивілізації [1]. Духовне буття є моральним буттям і його збереження є завданням людиноцентричного світу, в якому захист суспільної моралі відповідає потребі його гармонізації.

В українському науковому просторі досліджень у цьому напрямі – небагато, як і поняття «захист суспільної моралі». Для прикладу, вітчизняна дослідниця Н. Новицька визначає його достатньо широко: як «сукупність заходів, спрямованих на відновлення, визнання прав та припинення юридично визначених порушень праву

сфері суспільної моралі» [5]. Погоджуючись із таким підходом, зауважу, що всі заходи по захисту суспільної моралі мають здійснюватися лише у правовому полі, але не лише «компетентними органами державного управління», як вважає дослідниця. Також погоджуюся із тією частиною авторів, які не відносять захист суспільної моралі до «привілеїв» виключно державних органів управління, а вказують на виконання цієї місії працівниками правоохоронних органів. Цю особливість по захисту суспільної моралі в межах діяльності правоохоронних органів, на наш погляд, відображає поняття «правовий захист суспільної моралі». Його головною ознакою є наголос на професійній діяльності правоохоронних органів по забезпеченню дотримання захисту суспільної моралі лише в правовому полі, на основі Конституції України, Закону «Про захист суспільної моралі» та інших нормативних документів, дотримання яких унеможливує суб'єктивізм і волюнтаризм в діях представників правоохоронних органів. Особі працівника правоохоронних органів повинна приділятися велика увага, зокрема, у запобіганні негативних явищ, серед яких трапляються випадки професійної деформації.

Зрештою, до факторів, що можуть стати причинами професійної деформації працівників правоохоронних органів, як правило, відносять: наявність владних повноважень щодо громадян; професійну корпоративність; підвищену відповідальність за результати своєї діяльності; психічні та фізичні навантаження; екстремальність діяльності; організаційні чинники; необхідність у процесі виконання службових завдань вступати в контакт із правопорушниками; відсутність належного психологічного супроводу життєдіяльності правоохоронців [6, с. 26–30]. У монографічному дослідженні Л. В. Макоутченка і В. В. Шаблістого наведено комплекс причин, що лежать в основі кримінальних правопорушень, здійснюваних працівниками правоохоронних органів. Причинами негативних дій з боку правоохоронних органів, переважно ними службових повноважень автори називають недосконалий поділ функціональних обов'язків між правоохоронними та іншими державними органами, а також недосконалість вітчизняного законодавства. Крім того, зазначається наявність певних «сірих» зон, в яких створюються можливості для недобросовісних працівників використовувати низький рівень правової свідомості окремих громадян з метою маніпулювання ними і подекуди застосування у своїй діяльності незаконних методів, або ж отримання неправомірно вигоди. Спираючись на статистику, дослідники відмічають недостатність або відсутність контролю за дотриманням законності працівниками правоохоронних органів. Проблемним для окремих працівників правоохоронних органів є також дотримання професійної етики, норм моралі, розуміння задач і вимог професійної діяльності тощо. Власне тому трапляються випадки використання службових можливостей для надання консультативних та інших «послуг» бізнесовим структурам, «прикриття» різного роду «легальних» фірм, діяльність яких, методи та форми роботи заборонені законами України. Небезпечними є толерування окремими керівниками правоохоронних органів протиправних дій своїх підлеглих, що заохочує їх до нових порушень тощо [7, с. 112–115].

Своєю чергою, дослідник Кирбят'єв О. вважає, що основна причина професійної деформації полягає в тому, що вона настає внаслідок зміни мотивації професійної діяльності, а також – занепаду духовно-етичних цінностей. Варто погодитись, що для запобігання поширення професійних деформацій важливу роль необхідно виконати ряд дій. Серед них: проведення профілактичних заходів і виховної роботи; фаховий відбір до лав правоохоронних органів, кваліфікована підготовка у навчальних закладах тощо. Крім того – постійна робота над собою, «підвищення кваліфікації на базі спеціалізованих навчальних закладів, обмін досвідом, впровадження прогресивних форм орга-

нізації праці, ефективного нагляду за додержанням законності під час здійснення службових обов'язків» [8, с. 208].

Аналізуючи цивілізаційну суб'єктність України, дослідники вказують, що в своїй історії і на сучасному етапі вона ніколи не була імперською. А протягом століть хоча й була слабкою, ніколи не втрачала гуманістичної стратегії свого розвитку. На сучасному етапі, роблять висновок учені, посилення її цивілізаційної суб'єктності повинно підсилити гуманістичної якості і унеможливити набуття авторитарних тенденцій. Такий висновок зумовлений особливостями культурно-історичного розвитку України як процесу, в ході якого відбувалось не лише становлення різних форм ідентичностей (етнічної, соціальної, культурної, громадянської, національної), але й усвідомлення власної національної, культурно-релігійної самобутності. В ході цих процесів, вказують вчені, одночасно формувалась цивілізаційність української нації, тобто набуття нею рис, які уподібнювали українців з європейськими народами. «Цивілізаційна ідентичність тісно переплітається з європейською ідентичністю, підводячи кожен людину, кожен суспільну групу, націю в цілому до глибшого усвідомлення значення європейського вибору України, загальнолюдських цінностей, свого історичного поклоння і місії в сучасному світі» [9, с. 18]. Мостяєв О. пояснює особливості цивілізаційного розвитку українства й доводить, що за головними ознаками та критеріями воно належить до європейської цивілізації. Зокрема, він вказує, що об'єднували українство та інші європейські спільноти індивідуалізм, християнство як спільна морально-світоглядна основа, характер політичної та правової систем, традиції демократії, а також пов'язаність цивілізаційної історії. До того ж він відносить його до порубіжних суб'єктів гетерогенної європейської цивілізації [10].

Характеризуючи поняття сучасної української цивілізаційної ідентичності, дослідники звертають увагу на її моральну складову, зокрема, застерігають щодо можливого конфлікту між так званими вічними цінностями, укоріненими у свідомості українців, з цінностями «постсучасності», серед яких специфічне місце посідає мораль нового «формату», яка тепер постає як гнучка система переконань і вибору самих моральних цінностей [9, с. 86]. На мою думку, в теорії є лише дві ціннісних системи координат, в які можна вкласти «конфлікт», про який пишуть учені: це кантівська абсолютна мораль обов'язку і моральні цінності утилітаризму, базовані на ігноруванні того самого обов'язку і прагненні до максимального щастя якомога більшої кількості людей. Очевидно, що в минулому для традиційної української ідентичності була більш притаманною ідея абсолютної моральності, яка знаходила прояв у християнських чеснотах ще з часів Київської Русі і втілювалась в ідею обов'язку українців перед Богом, рідною землею, родиною тощо. Пізніше – у визвольних змаганнях, якими була багата українська історія, боротьбі за незалежність України. В цей час цивілізаційна компонента проявляла себе в основному через культурні зв'язки, поширення відомостей про Україну завдяки діяльності видатних українських культурних і наукових діячів, роботі освітніх закладів тощо.

У сучасній історії, із здобуттям Україною Незалежності, паралельно із процесами націє- і державо-творення, розвитком європейської інтеграції і європейським вибором України, цивілізаційна компонента набула більш виразних рис, особливо коли йшлося про європейський рівень життя, добробут і матеріальне забезпечення гідного життя українців тощо. В якийсь час утилітарні цінності стали більш близькими, а бажання бути щасливими втілювало насущні потреби українців. Така трансформація не могла не відобразитись на уявленнях про суспільну мораль. Можна припустити, що на такій основі і виник «конфлікт» між мораллю «старого зразка» і утилітарними цінностями нової епохи. Саме в цей час, на наш погляд,

серед традиціоналістів народилась ідея обов'язкового захисту суспільної моралі і бажання ввести цей захист в русло морального фундаменталізму.

Як показала практика, патерналізм у сфері регулювання моральних відносин не прижився в Україні. Більше того, згадуваний «конфлікт» моральних цінностей старого і нового зразка перейшов у площину мирного співіснування і, як зазначалося вище, постав гнучкою системою переконань і вибору самих моральних цінностей. За таких умов значно наблизились одне до одного поняття суспільної та індивідуальної моралі, які стали взаємозалежними і взаємо доповнюваними. На наш погляд, подібні трансформації не варто розглядати як «кінець» моралі. Важливим є розуміння тієї обставини, що процес відмови від традиційних цінностей часто відбувається через повернення до них і на новому витку творення як нових. За таких обставин отримують нове життя так звані «вічні» цінності, які стають будівничими нового соціокультурного простору [2, с. 342], адже, як слушно зазначає В. В. Шамрай, «опорою кожного суспільного устрою є створюваний ним людський тип, налаштований на відтворення існуючих соціальних диспозицій, схем діяльності, системи цінностей. Цей тип – не просто абстрактна подібність учасників певного суспільства. Він виконує активну системотворчу роль, набуваючи значення сталої антропологічної матриці» [11, с. 210].

З утвердженням власної національної гідності пов'язаний патріотизм, який в умовах опору російській агресії набув особливого значення. З початком повномасштабної війни проти України, розпочатої РФ в лютому 2022 року, відбувся нечуваний сплеск патріотизму, який став реальним виявленням непереможної волі українського народу у боротьбі з ворогом за збереження державності і власної національної ідентичності. Міжнародна підтримка України, набуття нею статусу кандидата у члени Європейського Союзу, героїчна боротьба Збройних сил України, волонтерський рух та інші події, що засвідчили згуртованість українського суспільства стали показником і потужним імпульсом подальших цивілізаційних процесів у новітній історії України, побудованих на нових (старих) моральних цінностях. Відповідальну місію у цих процесах виконують правоохоронні органи, зокрема, по збереженню і забезпеченню громадського порядку; боротьбі зі злочинністю та кіберзлочинністю; допомозі населенню в умовах воєнних дій; виявленні і притягненні до відповідальності осіб, яких висувають звинувачення у державній зраді або ж колабораційній діяльності; пошуку воєнних злочинців, виявленні і фіксації воєнних злочинів тощо.

В умовах воєнного стану, запровадженого під час війни з російським агресором, найяскравішим прикладом посилення ролі громадянського суспільства є діяльність волонтерських, гуманітарних штабів, громадських організацій, а також – окремих громадян, які скеровують свою діяльність на підтримку Збройних Сил України, допомогу

вимушено переселеним особам або тим, хто залишився на тимчасово окупованих територіях. Підкреслимо, що значну участь у відновленні традиційних цінностей української спільноти, таких як гідність, патріотизм, героїзм і відданість, беруть правоохоронні органи. Захист цих та інших морально-духовних цінностей української спільноти набуває особливого значення в умовах спротиву російській агресії і потребує відповідної програми дій боку держави для унеможливлення поширення російської пропаганди, інформаційних атак, які ведуться з боку агресора, різного роду гібридних загроз, тих, що зумовлені агресивною війною РФ проти України, а також – гібридним світовим порядком.

Загалом кажучи, в Стратегії національної стійкості є надзвичайно важливий аспект, що стосується вже згадуваної консолідації суспільства і подолання деструктивної діяльності в усіх її проявах, що негативно впливають на згуртованість суспільства. Йдеться про те, що на основі реальної, а не формальної, конструктивності вибудовується консолідованість сил, що підтримують і гуманізують цивілізаційну суб'єктність країни та виключають фактор деструктивності, який «підточує» єдність всередині країни, робить її уразливою для зовнішніх загроз, різного роду маніпуляцій тощо. Завдяки консолідованій національній стійкості цивілізаційна суб'єктність країни може піднятися на більш високий рівень єднання інтересів держави й громадянського суспільства.

Відновлення і розбудова після воєнної України торкнеться також і правоохоронних органів. На нашу думку, серед тих, хто поповнюватиме лави правоохоронців також має утверджуватися тип нової української людини, яка зможе подолати «подвійний» стандарт «постколоніальної людини» і постане перед суспільством в оновленому вигляді гідного представника правоохоронних органів. До осіб, які претендують займатися правоохоронною діяльністю потрібно висувати строгі вимоги не лише щодо відповідності професійному стандарту, але й дотримання у професійній діяльності як принципів законності і верховенства права, так і поваги до гідності людини, гуманізму, справедливості. Відтак, майбутній працівник правоохоронних органів повинен усвідомлювати своє призначення і місію в українському соціумі, а тому – досконало володіти знанням про свої функціональні обов'язки та особливості обраного фаху, здобувати досвід і постійно вдосконалюватись, підвищувати професійну майстерність. Важливою ознакою діяльності працівника правоохоронних органів має бути професіоналізм, до складу якого входить система спеціальних знань, умінь, навичок, цінностей. Як наслідок, в образі правоохоронця громадяни повинні побачити реальний результат пройдені ним професійної соціалізації, готовність і вміння взяти на себе відповідальність у підтриманні порядку в соціумі та захисті прав людини.

ЛІТЕРАТУРА

- Оксентюк Н. В., Шидей Н. В. Людиновимірність сучасного соціогуманітарного знання: цивілізаційні виклики. *Молодий вчений*. 2017. № 5.1 (45.1) С. 84–91.
- Цивілізаційна ідентичність українства: історія і сучасність; авт. кол.: О. Рафальський, Я. Калакура, О. Калакура, М. Юрій. Київ: ІПіЕНД ім. І. Кураса НАН України, 2022. 512 с.
- Нагорна Л. Моральність у політиці як проблема дієздатності. *Наукові записки ІПіЕНД ім. І. Кураса НАН України*. 2018. Вип. 47. С. 176–185.
- Sutor Bernhard. *Kleine politische Ethik*. VS Verlag für Sozialwissenschaften Wiesbaden, 2013. 128 p. <https://doi.org/10.1007/978-3-322-92283-0>
- Новицька Н. Б. Щодо визначення сутності поняття «захист суспільної моралі». *Юридичний вісник*. 2012. № 2. С. 16–20.
- Кравцова М. О., Дацюк Т. К. Фактори, що спричиняють виникнення професійних відхилень у працівників правоохоронних органів. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. № 1. 2022. С. 26–30. <https://doi.org/10.32782/392237>
- Запобігання перевищенню влади або службових повноважень працівників правоохоронних органів; за заг. ред. д-ра юрид. наук, доц. В. В. Шаблістого. Дніпро: Біла К. О., 2020. 156 с.
- Кирбят'єв О. Професійна деформація особистості працівника правоохоронного органу як причина неналежного виконання своїх обов'язків. *Юридичний вісник*. 2019. № 4. С. 204–210.
- Пирожков С. І., Хамітов Н. В. Цивілізаційна суб'єктність України: від потенцій до нового світогляду і буття людини. Київ: НД, 2020. 255 с.
- Мостяєв О. Цивілізації, Європа, українство: історико-типологічний підхід. Київ: Міленіум, 2018. 324 с.
- Шамрай В. В. Модерне суспільство: від ліберальної і тоталітарної утопії до мережної соціальності: монографія. Київ: НАН України, 2015. 306 с.